

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

*Тетяна Бандура,
канд. філол. наук, доц.*

ПОЕТИКА ЖІНОЧОГО ХАРАКТЕРУ В ПРОЗІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Постановка проблеми. У творчості Лесі Українки аспект жіночої самоідентифікації найчастіше репрезентується крізь призму кохання. Саме в стані закоханості й відчуття себе частинкою фемінного «всесвіту» жіночі характери оприявнюються авторкою сповна і в контексті історико-літературної доби. Художній процес творення жіночих характерів у малодослідженій прозі Лесі Українки небезпідставно став предметом нашої наукової розвідки, адже саме в період естетичного зацікавлення жанрами малої прози в авторській свідомості мисткині «нуртує» неоромантичний запал, що незабаром стане ключовим в індивідуальному стилі письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість літературознавців обирали предметом своїх студій поетичну й драматичну спадщину Лесі Українки, оскільки саме ці дві іпостасі геніального доробку вважаються найвагомішою частиною творчості письменниці. Аналізу малої прози авторки присвячено небагато літературно-критичних розвідок, приміром, Л. Кулінської «Проза Лесі Українки» [4] та Т. Третяченко «Художня проза Лесі Українки. Творча історія» [5]. У монографії В. Агеєвої «Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації» [1] дослідженню прози присвячено розділ «Феміністичні мотиви у прозі Лесі Українки», де лаконічно аналізуються основні мотиви творчості письменниці. Проблема характеротворення теж порушується побіжно в працях І. Бестюк, Т. Гундорової, Л. Демської-Будзуляк, М. Крупки, С. Михиди, С. Павличко, Л. Скупейка, М. Сулими, О. Турган та ін.

Мала проза Лесі Українки – це в основному соціально-психологічні оповідання про жінку та її становлення в суспільстві, адже саме жінка стає героєм модерної доби і «перебирає на себе функцію ідеологічного героя» [1, с. 125].

В оповіданнях авторки частіше, ніж в інших жанрах, сюжети мають соціально-побутовий характер, і жіночі образи постають у них у власне «жіночих» обставинах і умовах (шлюб, сім'я, стосунки з рідними, побут і т. ін.). На цьому наголошував М. Євшан: «Талант Лесі Українки був неначе спутаний і фарби блідли, кілька раз вона

пробувала в своїх новелістичних пробах зблизитися до сучасного життя і малювати його дріб'язковість» [3, с. 160]. Щоправда критик помічав певну «застійність» художньо-естетичних пошуків молодшої письменниці. Однак наша розвідка присвячена якраз розвінчуванню хибної думки про «бліді» кольори стилю Лесі Українки саме в малій прозі, що репрезентує яскраву палітру художніх фарб у творенні оригінальних характерів, зокрема жіночих.

Мета нашої статті – дослідження поетики характеротворення в малій прозі Лесі Українки з акцентацією на новаторських засобах творчої майстерні письменниці в контексті літературної свідомості епохи модернізму.

Виклад основного матеріалу. Леся Українка – прибічниця неоромантичного письма – неодноразово наголошувала на реалістичності своїх персонажів. У листі до М. Павлика, відкидаючи критичні зауваження до оповідання «Жаль», вона пише: «...Мені здається, що тема не є така далека для автора, як Ви думаєте, бо таких людей, як героїня оповідання, він знає чимало і бачить дуже близька...» [6, с. 91]. У прозі письменниця правдоподібно відтворює долю пересічної людини, а в драматургії головний герой, як правило, сильна, обрана особистість, здатна протистояти зовнішнім обставинам (відповідає вимогам епохи романтизму). Однією з головних проблем в оповіданнях мисткині спостерігаємо проблему становища жінки в суспільстві.

В оповіданні «Розмова», яке дослідниця Т. Третяченко назвала «твором про загублене кохання» [5, с. 265], авторка порушує гостру проблему вибору жінки між шлюбом і мистецтвом. Діалогічній формі мовлення у творі притаманні ознаки узагальнення й типізації героїв (персонажі безіменні, означаються тільки особовими займенниками «він» і «вона»). Леся Українка переводить своїх героїв у площину гендерної диференціації, а також конкретизується професійна приналежність дійових осіб. В епіцентрі твору історія акторки, яку вона сама розповідає закоханому в неї поету. Героїня оповідає про своє життя, в якому вона, ставши перед доленосним вибором, робить виклик таланту й обирає служіння коханому. Літературознавець Л. Кулінська вважає, що основний конфлікт твору культивується в характері актриси, яку «не влаштовує буденщина» [4, с. 148]. Дещо не погоджуємось з таким твердженням, бо героїня належить до неординарних, екзальтованих особистостей. Вона має талант, що дозволяє в певному відношенні знехтувати філістерськими канонами.

Шляхом складного самоосягнення героїня розкриває суперечливий і трагічний внутрішній світ. Зі слів жінки ми дізнаємось про сильні почуття, які об'єднували акторку і її коханого журналіста в далекому минулому і любов до якого вона пронесла крізь все життя, так і не зумівши звільнитися з-під влади цього почуття. Закохавшись у журналіста, героїня, сильна і талановита жінка, реалізує свій хист, одночасно плекаючи перспективу шлюбу. В обранцеві, який був насправді бездарним газетярем, героїня бачила «Божу іскру», з якої була здатна викресати ціннісну перспективу. Однак акторці так і не вдалося розкрити творчий потенціал чоловіка, бо він не дав їй такого шансу. Орієнтація на суспільство не дозволяє журналістові перебороти гендерні стереотипи і вивершити любов шлюбом, погодившись на умови, які пропонувала жінка: жити за її кошт, відмовитися від ролі чоловіка-годувальника.

Дослідниця В. Агеєва вважає героїню жертвою гендерної упередженості загалу [1, с. 191]. Справді, патріархальна стереотипність стає фатальним вироком для закоханих. Однак і акторка не вільна від певних пересудів, які називає «акторськими забобонами». Вона свято дотримується правила, за яким «законному мужу» не годиться бути «попихачем театральним». Бачимо реімітацію чоловічої системи цінностей: жінка є репрезентантом вартості чоловіка, а героїня пропонує варіант навпаки.

У світі акторки літератор не погодився на зміщення гендерних ролей і, зокрема, на роль «мужа цариці», а талант не дозволяє їй прийняти узвичаєну роль «жінки свого мужа». Акторка є типом сильної особистості, яка презентує зміну статусу жінки в суспільстві, однак їй не вдалося зломити патріархальну закорудлу структуру.

Дослідниця І. Веретейченко вбачає в поведінці «відставної» акторки риси смертельної «гри з собою», оскільки героїня не може побачити бар'єру між життям і грою [2, с. 172]. Вона намагається перенести на сцену переживання та емоції реального життя.

Психоаналіз розглядає подібну ситуацію як класичний приклад сублимації. Кохання співвідноситься зі стражданням, оскільки для актриси воно символізує жертву. Натомість творчість стає для неї полем вираження емоцій і почуттів. Акторка намагається сховатись від спопеляючої пристрасті на сцені, однак «якась невідома сила розкрояла мені серце і душу надвоє» [7, с. 266], фатальне кохання знищило хист, це породило ненависть до покликання. І жінка знову опинилась наодинці з коханням, яке призвело до духовної смерті.

Вона бачить смерть як визволення з-під влади почуттів: «якби він вмер, ще тоді, давно, я б досі була вільна і не погасла» [7, с. 273]. Кохання зробило героїню мертвою, «пародією на живу людину» [7, с. 273], це ціна жертви божеству-таланту.

Доля жінки стає у центр розповіді переважної більшості творів Лесі Українки, а проблема шлюбних стосунків набуває різноманітних форм і осмислюється в різних побутових ситуаціях. В оповіданні «Пізно» через внутрішній монолог відтворюється історія одного подружжя. На перший план виходять психологічні чинники. Події відбуваються в площині внутрішнього переживання людини, окреслюється життєвий простір жінки в межах родини. Героїня без імені чекає додому чоловіка і роздумує над своїм життям. Авторка змальовує детальний портрет героїні, акцентуючи увагу на змарнілому обличчі, сивому волоссі, чорному вбранні.

Твір побудований на прийомі контрасту. Саме зовнішній вигляд жінки, наголошується у творі, відображає її психологічний стан. Героїня порівнює себе теперішню зі своїм колишнім портретом, коли вона була доглянутою красунею. Жінка згадує свого першого чоловіка, який безмірно кохав її, а вона в цих стосунках щедро дозволяла себе любити. У реаліях відчуває тугу за втраченою молодістю і бажання повернутися в минуле. Нове заміжжя повністю перевернуло життя героїні: вона відмовилась від свого публічного життя, змінила імідж: «перейняла чорне убрання і гладке чесання волосся від чоловікової сестри, молоді панночки, про яку, бувало, чоловік каже, що вона ідеал жінки» [7, с. 103], навіть намагалася долучитися до чоловікової роботи. Відмова жінки від себе, внутрішньої і зовнішньої сутності привела до ще більшої відчуженості між подружжям. Героїня хотіла стати такою, якою хотів її бачити чоловік, проте він остаточно втратив до дружини інтерес саме тому, що вона змінилась і стала іншою. Героїня опиняється в ситуації морального спустошення.

Леся Українка досліджує синдром психологічної ізоляваності. Вона моделює ситуацію, в якій жінка не здатна перебороти психологічні бар'єри взаємин з чоловіком і опиняється в замкнутому колі. Трагедія героїні в тому, що їй залишається лише змиритися, бо вже пізно щось змінити. Символічна назва твору пов'язана з площиною часу, який втілює художня деталь – настінний годинник. У творі героїня раз по раз дослухається до ударів годинника, які відбиваються ніби в серці жінки. Письменниця наголошує на

безперспективності таких стосунків, приреченості жінки в подібному шлюбі, залежності від позиції чоловіка.

В оповіданні «Помилка» тема шлюбу розглядається в цілому комплексі морально-етичних, соціально-побутових, суспільно-політичних та психологічних проблем. Типи зображених героїв мають програмний характер. Галя – свідомо бунтарка, втілення духу свого батька, вихована в його душі і під його впливом. Вона демонструє типово маскулінний характер: тверезий розум, логіка, сила волі, чітке усвідомлення мети. Він не дозволяє ділити себе «надвое» між громадою та родиною. Тому Галя відмовляється стати дружиною чоловіка, якого безмежно кохає, імітуючи чоловічий стандарт поведінки з відразою до компромісів. Жоден з варіантів: родиною займається чоловік, приїжджають родичі, господарство ведеться саме собою – жінку не влаштовує. Вона воліє, «щоб мене саму зруйнувала любов, ніж щоб її зруйнували дрібниці» [7, с. 318]. Моральний максималізм набирає у випадку Галі ще й дидактичного забарвлення: вона позиціонує себе цензором творчості свого коханого, вказуючи, що і як писати, водночас не володіючи навіть мінімальним мистецьким хистом. Критерієм виступала доцільність і практичність, а не художня цінність творів. І хоча Галя любила вірші і белетристику «я», однак її «колективна душа» вимагала іншої творчості – «на теми дня», і це було незаперечним пріоритетом.

Як зазначається у творі, Галя рано позбулася материнської опіки, і єдиним авторитетом був аскетичний батько. Як і він, Галя свідомо обирає ціннісну ієрархію, зорієнтовану на колективні інтереси. Вона мріє про майбутнє: «Гармонія життя справді ідеал, що до неї треба людей вести, що вона й буде колись, там, у золотому віці, в який ми обоє віримо» [7, с. 316]. Дівчина воліє взяти на себе роль місіонерки, мучениці, аби пришвидшити настання «золотого віку». Натомість чоловік у шлюбі бачить осягнення повноцінності буття. Але все вирішує жінка, нав'язуючи чоловіку своє бачення сенсу життя, яке стає фатальними для коханого – він потрапляє в тюрму за чужі переконання, ступивши на шлях компромісу з власним покликанням. Жінка залишається вірною собі: продовжує самозречену громадянську діяльність, непохитно вірячи в її спровоковані ідеали.

На тлі виразної чоловічої структури Галиного характеру, герой, від імені якого ведеться розповідь, відзначається певною «фемінністю», яка проявляється як здатність до саморефлексії, емоційності, вразливої психіки. Він стоїть вище будь-яких гендерних

стереотипів, бо він людина іншого складу – він митець-письменник. Заради коханої чоловік ладен виконувати всю хатню роботу, «хоча за п'ять літ студентства не навчився як слід навіть чай наливати» [7, с. 317]. Кохання повністю поглинуло «я» оповідача, він підкорився сильній Галиній натурі.

Висновки. У прозі Леся Українка торкається нагальних проблем, зосереджує свою увагу на питаннях становища жінки в суспільстві. В образах складно простежити єдину домінуючу модель героя. Загалом можна говорити про два типи персонажів: героїня-жертва, успадкована з попередньої літературної традиції, та героїня – сильна особистість, суголосна ідейно-стильовим пошукам модерної прози кінця XIX – початку XX ст. Перший тип є пасивним, і текстова стратегія спрямована на те, аби розвінчати кодекс культурних правил і модель соціальної поведінки, які стають причиною життєвої драми героїнь. Інші характери мають програмний стрижень, така героїня постає особистістю деструктивною, яка протистоїть узвичаєним традиціям та одержима пошуком власної ідентичності.

Література

1. Агеєва В. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. Київ : Либідь, 1999. 264 с.
2. Веретейченко І. Образ митця в українському модернізмі. *Гендер і культура*. Київ : Факт, 2016. С. 171 – 177.
3. Євшан М. Леся Українка. *Критика. Літературознавство. Естетика*. Київ : Основи, 1998. С. 160 – 163.
4. Кулінська Л. Проза Лесі Українки. Київ : Вища школа, 1999. 166 с.
5. Третяченко Т. Художня проза Лесі Українки. Творча історія. Київ : Наукова думка, 1983. 287 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів у 12-ти т. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 10. Листи (1876 – 1897). 544 с.
7. Українка Леся. Прозові твори. Київ : Акцент, 2018. 376 с.